

ОКСАНА ПАХЛЬОВСЬКА

МІЖ „ЗОЛОТОГЛАВИМ”
КИЄВОМ ТА „БУЙНОЮ” ВАРШАВОЮ
ДВОБИЙ ЧІНГІСХАНА І КАРЛА ВЕЛИКОГО

Над одним із наметів на революційному Майдані Незалежності – наметове містечко два місяці блокувало рух у центрі Києва – був надпис: „Вибачте за тимчасові незручності. Ми проводимо євроремонт нашої держави”. Ця симпатична жартівлива формула насправді містить серйозне запитання: чи Україна – надійний старовинний палац, який пережив варварське нашествя, але тепер досить модернізаційного „євроремонту”, аби він став придатний для повноцінного життя? Чи все ж таки косметичного „євроремонту” недостатньо, і доведеться підводити з руїн фундамент і мури?

Саме тому Помаранчева Революція – це не просто вибори, це – *вибір*, який виходить далеко за межі виборчого періоду і є викликом майбутнього. І насамперед тому, що Помаранчева Революція актуалізувала і увиразнила проблему *ідентичності* – ідентичності України, ідентичності Росії, а також значною мірою і самої Європи. А від ідентичності окремих держав і культур залежить напрямок інтеграції в межах Старого Континенту, – процесу, який за наступні 15-20 років вивершиться цілком новою геополітичною і геокультурною мапою Європи.

Ситуацію ускладнює те, що сьогодні саме ідентитарна проблема є нервом більшості інтеграційних криз у самій Європі та за її межами, – криз, спровокованих динамікою глобалізаційних процесів. Тому перемога європейського вибору в Україні – це лише початок грандіозної глибинної

трансформації, результат якої буде залежати від різних факторів. Перший фактор – це насамперед воля самого українського суспільства зробити необоротними здобутки своєї перемоги, – і мусимо при цьому не забувати, що, крім України протестного Майдану, є ще й „інша Україна”, яка досі не перестала бути пострадянською плазмою в руках видимих, а особливо невидимих посттоталітарних „деміургів”. Другий фактор – це еволюція російської ідентичності в глобалізованому світі. І третій фактор – реформація ідентичності самої Європи, яка сьогодні ще шукає своєї політичної та культурної ролі між Америкою, Росією та новими економічними колосами Сходу (Китай, Індія).

Отже, відбувається процес реорганізації європейського простору, а також простору українського і простору російського, – з багатьма невідомими в майбутньому. Даремно, що Карл Великий та Чингісхан колись розминулися в часі. Нині вони надолужують їхню не-зустріч, – і надолужують її саме в геокультурному просторі між Києвом, Варшавою та Москвою. Свого часу Карл Великий кинув виклик Другому Римові, свідомо прагнучи від’єднатися від нього в параметрах Іншої Цивілізації. А зараз Третій Рим знову кидає виклик „імперії” Карла Великого у боротьбі за володіння душами і землями. Міняються терміни цього конфлікту, але не його сутність. А *limes Europae* пройде по тілу України – в залежності від результату протистояння між „московським” православ’ям та „київським”, а отже, між державоцентричною церквою та людиноцентричною вірою.

Вже йшлося в цій статті про те, що цілковите ототожнення російської церкви з владою призвело до драматичного наслідку: „до ризику втрати духовного виміру з боку Російської церкви”. Але на сьогодні є ще один небезпечний результат цього явища: втрата ідентичності – чи неможливість віднайти цю ідентичність в нових культурно-політичних параметрах глобалізованого світу, коли проблеми з ідентичністю виникають навіть у консолідованих культурних контекстах. Якщо державна ідеологія сформована церквою, а церква – як це є в православ’ї, – має насамперед „територіальний вимір”, то в момент втрати цієї державою імперського простору криза ідентичності охоплює весь національний організм, як це й відбувається сьогодні в Росії. Можна спостерегти цікавий процес: „глобалізація ніби сконсолідувала і модернізувала українську ідентичність”, рішуче штовхнувши її до європейського вибору. І, навпаки, *розхитала і архаїзувала російську ідентичність*, змусивши її до пошуку архетипних моделей її державності. А це, зрозуміло, процес небезпечний, оскільки дезорієнтація ідентитарних основ стає, як правило, живильним середовищем для різних реваншистських ідеологій, в тому числі й агресивних.

Для ілюстрації наведемо приклад двох найпоширеніших сьогодні концепцій майбутнього Росії, які назвемо умовно: „синдром експансії” і „синдром оточення”. Ці концепції мають взаємовиключний характер.

„Синдром експансії” втілюється в російському *неоевразизмі* – явищі вкрай складному, багатоплановому і разом з тим значно небезпечнішому, ніж можна було подумати на початку його виникнення – буквально напередодні краху СРСР. Теорія евразизму бере початок у творах Н. Данилевського (*Россия и Европа*, 1869, надр. 1871) та К. Леонт'єва (*Византизм и Славянство*, 1875), в яких стверджувалася вищість російської цивілізації стосовно західноєвропейської та відродження Російської імперії в процесі неминучої сутички цих двох цивілізацій. Історичний евразизм – реакція на крах імперії – став значним інтелектуальним і політичним рухом серед російської пореволюційної еміграції (лінгвіст Н. Трубецькой, економіст П. Савицький, теолог Г. Флоровський, музиколог П. Сувчинський, філософ Л. Карсавін, а серед симпатиків знаходимо такі постаті, як історик Г. Вернадський і лінгвіст Р. Якобсон)¹. Це є гегемонічна експансіоністська теорія альтернативної конфігурації Росії у формі відродженої вселенської месіанської імперії: Москва як центр „периферії” – грандіозної евразійської території, що включає Європу, Китай, Індію та ісламський світ, – супроти „євроатлантичного трикутника” – Англії, Америки та Канади. Одним словом, цитуючи Достоевського, одного з „шляхетних батьків” евразизму, – „будущность Европы принадлежит России”.

¹ См. К. Леонт'єв, *Очерк из истории русской религиозной мысли*, Paris 1926; Н. Я. Данилевский, *Россия и Европа. Взгляд на культурные и политические отношения Славянского мира к Германно-Романскому*, Москва 1991; *Пути Евразии. Утверждение евразийцев*, Москва 1992; *Россия между Европой и Азией: Евразийский соблазн*, Москва 1993; Л. Новикова, И. Сиземская (ред.), *Мир России – Евразия*. Антология, Москва 1995.

Критика: О. Böss, *Die Lehre der Eurazier. Ein Beitrag zur russischen Ideengeschichte der 20 Jahrhunderts*, Wiesbaden 1961; A. Walicki, *W kręgu konserwatywnej utopii. Struktura i przemiany rosyjskiego słowianofilstwa*, Warszawa: PWN 1964; R. Bäcker, *Totalitaryzm*, Toruń 1992; Л. Пономарева (ред.), *Евразия. Исторические взгляды русских эмигрантов*, Москва: Российская АН, Институт Всеобщей Истории 1992; Т. Роźniak, *Dostojewski i Wschód*, Wrocław 1992; A. Andrusiewicz, *Mit Rosji*, t. II, Rzeszów 1994; A. Korolkov, *Proroctwa Konstantego Leontjewa*, Łódź 1994; M. Broda, *Najtrudniejsze z rosyjskich wyzwań. Zagadka Leontjewa i Rosja*, Łódź 1994; R. Bäcker, *Międzywojenny euroazjatyzm. Od intelektualnej kontrakulturacji do totalitaryzmu?*, Łódź 1999; A. Woźniak, *Rosja – Europa, czyli antybizantyzm i bizantyzm. Z dziejów mitu narodowego w Rosji XIX wieku*, „Roczniki Humanistyczne”, 47(1999), z. 7; A. Ferrari, *La foresta e la steppa: il mito dell'Eurasia nella cultura russa*, Milano: Scheiwiller 2003.

Завважмо три ключові аспекти історичного євразизму, особливо актуальні для неоевразизму. 1) Історичний євразизм спростовував слов'янське джерело походження російської влади, наполягаючи на тезі, що „першим євразистом” був Чингісхан і доводячи, що *translatio imperii* – передача влади Москві – відбулася насправді не від Константинополя, а від Золотої Орди². Словом, Москва в такій постановці питання – не так „Третій Рим”, як „другий Сарай”³ (звідси інваріанти євразизму – „панмонголізм” В. Соловйова, і літературні „Скіфи” – від Іванова-Разумніка до Блока з його поемою *Скифы*, Белого, Єсеніна й інших)⁴. 2) Євразизм був відповіддю не лише на крах Російської імперії, а й на „занепад Європи” (в шпенглерівському розумінні) і засновувався на переконанні, що Схід володіє необхідною життєвою енергією, щоб підкорити собі Захід. 3) „Безрозмірний” за своєю ідеологією, євразизм був виразом одночасно як екстремістських лівих, так і крайніх правих сил⁵.

Продовжувачем історичного євразизму був Лев Гумільов. З одного боку, видатний історик кочових народів Євразійського степу, з другого боку, „модернізатор” євразизму, Гумільов додав до цієї ідеології дві тези: теорію космічного походження російського народу, а також спробу наукового обґрунтування неминучості антисемітизму як явища „природного” (Гумільов, користаючись теорією В. Вернадського про енергію біосфери, вважав етноси явищем не суспільним, а „природним”, що розвивається під впливом космічної радіації)⁶. Серед „мігруючих етносів” (євреї!), „псевдоетносів” та „антиетносів” Росія відповідно постає як „суперетнос”, що гармонійно поєднується з „біополем” східних етносів,

² Cf. S. Trubecskoy, *The Legacy of Genghis Khan and other Essays on Russia's Identity*, Ann Arbor 1991.

³ Cf. S. Salvi, *Ucraina*, в: Т е н ж е, *Tutte le Russie. Storia e cultura degli Stati europei della ex Unione Sovietica dalle origini a oggi*, Firenze 1994.

⁴ Cf. G. Nivat, *Du panmongolisme au mouvement eurasien*, в: Т е н ж е, *Vers la fin du mythe russe*, Lausanne 1982; A. Lazari, „Poczwinniczestwo”. *Z badań nad historią idei w Rosji*, Łódź 1988; А. Гильднер, *Иванов-Разумник и „скифский” мотив в русской культуре*, в *Иванов-Разумник. Личность, творчество, роль в культуре*, Санкт-Петербург 1996.

⁵ Одні євразисти були сталіністами і/або агентами ЧК на Заході (як, наприклад, П. Савицький і С. Ефрон, чоловік Марини Цветаєвої), інші – нацистами (ультрамонархістська ложа „Балтікум”, потім названа „Консул”, група „російських фашистів” у Харбїні на чолі з Родзаєвським та ін.).

⁶ См. А. Янов, *Учение Льва Гумилева*, „Свободная мысль”, 17(1992); З. Крохмальникова (ред.), *Русская идея и евреи. Роковой спор*, Москва 1994; R. Paradowski, *Idea Rosji-Eurazji i naukowy nacjonalizm Lwa Gumilowa: próba rekonstrukcji ideologii eurazjatyizmu*, Warszawa: SGH, Oficyna Wydawnicza 1996.

однак Росії протипоказані західноєвропейське та єврейське „біополе”⁷ (до речі, про „історичні” й „неісторичні” народи писав ще Г. Флоровський⁸, а ще раніше Ф. Тютчев передрікав, наприклад, загибель Польщі, називаючи поляків „фальшивою цивілізацією” та „фальшивою національністю”⁹). Маємо, отже, справу з ревербераціями нацистської ідеології, – тим більше небезпечними, що відверто ксенофобські тези виступають в науково нібито аргументованій і стилістично елегантній формі.

Подібно до „першого” євразизму, неоевразизм теж є реакцією на розпад імперії, цього разу – радянської. Небезпечність його полягає в тому, що він є значно більш популістський, еклектичний (часто це – суто постмодерністський хаос абияк зчеплених цитат), а також виразно ще агресивніший порівняно з історичним євразизмом (де серед adeptів були принаймні видатні вчені)¹⁰. Фактично ми маємо справу з неприхованим расизмом: неоевразизм має спільну платформу з расистськими теоріями минулого, які були джерелом нацизму (теоретик „чистоти аріанської

⁷ Л. Гумилев, *Этногенез и биосфера Земли*, Ленинград 1989 (Engl. transl. *Ethnogenesis and the Biosphere*, Moscow 1990); Id., *Этносы и антиэтносы*, „Звезда”, 1990 № 2; Той же, *Князь Святослав Игоревич*, „Наш Современник”, 1991 № 7, Той же; *От Руси к России. Очерки этнической истории*, Москва 1992; Той же, *Путь Евразии. Эпохи и цивилизации*, Москва 1993.

⁸ Г. Флоровский, *О народах неисторических*, in *Исход к Востоку*, София 1921 (перезд. в: *Путь Евразии. Утверждение евразийцев*, Москва 1992).

⁹ В: F. Conte, *Gli Slavi. Le civiltà dell'Europa centrale e orientale*, Einaudi, Torino 1991, p. 556.

¹⁰ Cf. N. Riasanovsky, *The Emergence of Eurasianism*, „California Slavic Studies”, vol. VI, Berkeley & Los Angeles 1967; Той же, *Asia Through Russian Eyes*, in W. S. Vucinich (ed.), *Russia and Asia Influence. Essays on the Influence of the Asian Peoples*, Stanford 1972; M. Bassin, *Russia between Europe and Asia: The Ideological Construction of Geographical Space*, „Slavic Review”, 1991, nr 1 (50); L. Greenfield, *The Scythian Rome: Russia*, В: Той же, *Nationalism: Five Roads to Modernity*, Cambridge-London: Harvard University Press, 1992; D. Shlapentokh, *Eurasianism. Past and Present*, „Communist and Post-Communist Studies”, vol. 31, nr 2, 1997; S. Grzybowski (red.) *Między Europą a Azją. Idea Rosji-Eurazji*, Toruń 1998; Z. Mikołajko, *Mity tradycjonalizmu integralnego. Juliusz Evola i kultura religijno-filozoficzna prawicy*, Warszawa 1998; P. Sériot, *La linguistique, le discours sur la langue et l'espace géoanthropologique russe*, „Slavica Helvetica”, vol. 60, Bern 1998; Id., *Structure et totalité*, Paris 1999; R. Paradowski, *Eurazjatyckie imperium Rosji: Studium idei*, „Elipsa”, Warszawa 2003 (wyd. 2); I. Massaka, *Eurazjatyzm: z dziejów rosyjskiego misjonizmu*, Wrocław: Fundacja na Rzecz Nauki Polskiej 2001; Ю. Кочубей, *Концепція „євразійства” – доктрина Москви*, „Урок української”, 2004 № 7; О. Пальовська, *Бермуди Євразії в дискурсі чуми*, „Дзеркало Тижня” („Зеркало Недели”), 2004 6-12.11, № 45 (520); Id., *Eurasia vs Europa: tra Mito e Storia*, „Ricerche di storia sociale e religiosa. Nuova serie”, Roma: Edizioni di Storia e Letteratura, 2005.

раси” француз Жозеф А. Гобіно [Gobinau], геополітична школа Карла Хаусхофера [Haushofer], ідеолог „духовного расизму” італієць Юліус Евола [Evola]). Нечужий він і сьогоднішнім неонацистським течіям на Заході (на кшталт французької „Nuouvelle Droite”). На сьогодні неоевразизм становить квінтесенцію форм російського націоналізму в ідеологічній гамі від націонал-більшовизму до нацизму, від найконсервативнішого православ’я до ісламського інтегралізму і до неоязичництва. В цілому це суміш різних форм націоналізму, православ’я та марксизму, протиставлена атлантизму як типу цивілізації. Спільним знаменником є, отже, антизахідна, зокрема антиамериканська спрямованість, а також, зрозуміло, неминучий антисемітизм: другим за „Великим Американським Ворогом” йде „Великий Ізраїльський Ворог”¹¹. Ідеолог неоевразизму – „аріософ” (!), цебто „аріанський філософ” Александр Дугін¹², автор неймовірної кількості книжок, написаних у стилі інтелектуального „шаманства”, – його екзальтована і містифікуюча наративна стратегія чудово діє як на націоналістичні інтелектуальні кола, так і на неокультурені маси. Дугіна презентують як консультанта колишнього голови Думи Г. Селеньова та лідера комуністів Г. Зюганова, а також як геополітичного радника президента Путіна.

Схема концепції така. Євразизм – це „Консервативна Революція”, покликана врятувати світ від західного „занепаду”. Це також новий

¹¹ Cf. C. Friedrich, Z. Brzeziński, *Totalitarian Dictatorship and Autocracy*, New York 1956; A. Янов, *The New Russian Right*, Berkeley 1978; Id., *The Russian Challenge and 2000 Year*, New York 1987; Той же, *Русская идея и 2000 год*, „Нева”, 1990 № 11; J. V. Dunlop, *The Faces of Contemporary Russian Nationalism*, New Jersey 1984; И. Исаев, *Геополитические аспекты тотальности: евразийство – тоталитаризм как исторический феномен*, Москва 1989; A. Drawicz, *Spór o Rosję* Warszawa 1992; A. Lazari, *Czy Moskwa będzie Trzecim Rzymem? Studia o nacjonalizmie rosyjskim*, Katowice 1992; Той же, *Достоевский и современный русский национализм*, in *Национализм в центральной и восточной Европе* (Материалы международной конференции, 16-18.09.1992), Łódź 1992; Той же, *Mesjanizm/misjonizm, kolektywizm*, w: *Mentalność rosyjska. Słownik encyklopedyczny*, Katowice 1995; W. Laqueur, *Black Hundred. The Rise of Extreme Right in Russia*, New York 1993 (рос. пер. *Черная Сотня. Происхождение русского фашизма*, Москва 1994); С. Гуцало, *Ментальність Орди*, Київ 1996; В. Илюшенко, *Нужен ли Гитлер России?*, Москва 1996; Р. Кісь, *Фінал Третього Риму: російська месіянська ідея на зламі тисячоліть*, Львів 1998; E. Łobkowicz, *O metafizyce nacjonal-bolszewizmu*, „Fronda”, 1998, nr 11/12, 1998; A. Ferrari, *La rinascita del nazionalismo russo*, Parma: Veltro 2004.

¹² См. А. Дугин, *Пути Абсолюта*, Москва 1991; Id., *Консервативная революция*, Москва 1994; Той же, *Тамплиеры пролетариата (Национал-Большевизм и инициация)*, Москва 1997; *Основы геополитики. Геополитическое будущее России*, Москва 1997; *Конец Света. Эсхатология и традиция. Альманах „Милый Ангел”*, Москва 1998; Той же, *Наш Путь. Стратегические перспективы развития России в XXI веке*, Москва 1999.

спосіб розуміння історії – не як „часу”, тобто послідовності подій з їхнім причинно-наслідковим зв’язком, а як „простору”. Згідно з таким географічним детермінізмом, історія – категорія географічна. Росія не є ані Європою, ані Азією, а є специфічним геокультурним „сакральним” утворенням – Євразією. Від Л. Гумільова неоевразисти успадкували тезу про „динамічну нерівність етносів”. Росія, отже, – „пасіонарний етнос” з „творчим поривом” (імперським, уточнює Дугін), протиставлена „етносам-химерам” – древнім етносам з погаслою пасіонарністю (аргумент на користь активного антисемітизму). Росія, отже, – це не країна, не держава, а – Континент, „наша універсальна батьківщина, наша свята земля, наш найдорогоцінніший імперський спадок”¹³, колиска індо-європейських народів, та й взагалі – „вісь світової історії” та унікальна „необхідна симфонія” вічного духовного авторитету і тимчасової політичної влади (це, звичайно, теж еманация православ’я: адже розділення влади Короля і Папи – це для православ’я „латинська єресь”). Спадок імперії тюрко-монгольських народів, російська державність існує в континуумі між Російською імперією та СРСР. Матриця російської влади – це імперія Чингісхана, яка виконала щодо Європи „цивілізуючу роль” (sic!). Чингісхан був „Носієм Білої Обіцянки” і вів за собою „Націю Гіпербореїв”, Богом обрану сьогоднішню Росію (євразійська ойкумена має „туранський” радіус, тобто простягається від угро-фінських народів до Монголії)¹⁴. Білолиці північні „Гіпербореї” геродотівської пам’яті із східним розрізом очей – можна було б це сприйняти за недолугий антропологічний жарт, однак логіка міфу – невмолима, як слушно вважає Дугін. Завоювання Сибіру? Нічого схожого на примітивний і прагматичний колоніалізм Заходу. Це було містичне віднаходження „білої обіцянки”. Власне, найбільші патріоти Росії, як доводить Дугін, – діти Чингісхана.

Росія – „центральна земля”, *Heartland* згідно з терміном британського геополітика Хальфорда Макіндера (Mackinder), володіння якою необхідне для завоювання „Світового острова” (*World Island*) і встановлення „Нового Світового Порядку”. На мапі „сакральної географії” Євразія простягається від Владивостока до Дубліна (це, до речі, давня ідея „євро-радянської імперії” радикала Жана-Франсуа Тіріара [Thiriart]), захоплюючи собою по дорозі Китай, Індію та ісламський Близький Схід (Іран, Афганістан, Пакістан), а в Європі спираючися такі „євразійські” країни,

¹³ А. Дугін, *La Rivoluzione Conservatrice Russa*, „La Nazione Eurasia” <<http://lanazioneeurasia.altervista.org>>, anno I, nr 7 (Agosto), 2004.

¹⁴ См. А. Дугин, *Гиперборейская теория (Опыт ариософского исследования)*, Москва 1993.

як Франція і особливо Німеччина, – і все для однієї лише мети: боротьби супроти „англо-американського Заходу”. „Сакральна Євразійська Імперія” – тотальна і тоталізуюча Росія, – це „органічна традиційна” реальність, протиставлена модерній і „неорганічній” англо-атлантичній реальності. *Kontinentalblock* має боротися проти Океанської потуги – це його історична місія. Адже Америка, *Sea Power*, – це Левіафан, атлантична „таласократична” потуга, морський рухомий гігант, який уособлює Модерність, індивідуалізм, динамізм, демократію. А Росія – це Бегемот, тобто континентальна „телурократична” потуга, нерухомий гігант, *potòs* (Пасовисько) землі, який втілює Традицію, колективізм, консерваторизм, ієрархізм та ідеократію (пригадується, однак, булгаківський Бегемот: іронічний зв’язок між цими номінаціями не виключений). Схід, „цивілізація героїв”, реалізує місію Бога, а Захід, „цивілізація торговців”, звісно, – Сатани. „Світло Сходу” має тріумфувати над „Цвинтарем Заходу” (Достоевський у *Братях Карамазовых* теж називав Західну Європу „кладбищем”). Одним словом, місія „Третього Риму” – повалити Америку як „Новий Карфаген”.

Зрозуміло, *Ex Oriente Lux*, „Світло – зі Сходу”, а Америка – „західний острів”, земля, де заходить сонце. Це „Континент Сплячих”, „Острів Мертвих”, „Країна Тіней”, царство корупції і перверсій, де тріумфує Зло з великої літери. А те, що здається високим рівнем життя, є насправді, за М. Еліадам [Eliade], „поверненням мертвих з дарами магічної країни Заходу”. Ці дари – сигнал неминучого Кінця Світу, завершення циклу. З цієї точки зору, каже Дугін, необхідно поглиблено вивчати вплив „Мак Дональдса” на росіян. Це не просто кілометрові пострадянські черги, звідки москвичі забирали додому пластиковий посуд: це „архаїчний і поганський ритуал” злиття з „Магічним Світом Мертвих”, де верховодить „американський Месія” – Супермен і де „всемогутній” Міккі Маус є насправді „Супербестією”, верховним демоном цього „Світу мервих”¹⁵.

В такій схемі не може бракувати мілленарної есхатології. Отже, Росія проголошує свій *Endkampf*, „вирішальну битву”, – „Есхатологічну Фінальну Битву” під знаком Зірки і Свастики проти атлантичного Заходу (зловісно симптоматичні ці криптопосилання на *Mein Kampf* Гітлера і *Endlösung* – „радикальне рішення”, або ж Голокост). Ім’я Росії „Кінця Світу” – Сокира, яка зітне Дерево Старої Історії і прокладе дорогу „духовному мабутньому планети”, – пише Дугін в розділі з дещо мото-

¹⁵ Cf. A. Dugin, *L’Isola del tramonto*, „La Nazione Eurasia” <<http://lanazione-eurasia.altervista.org>>, anno I, nr 5 (Giugno), 2004.

рошною назвою *Имя мое – топор*¹⁶. А після перемоги „свої” будуть відділені від „чужих”, і ці останні будуть знищені „холодно, спокійно, ритуально”. І можна не сумніватися, що імпреза вдасться. Як заспокоює Едік Лімонов, вкрай популярний націонал-більшовицький письменник: „Леніну вдалося – вдасться й нам. Гітлеру вдалося – вдасться й нам”¹⁷.

Довший час історична наука кваліфікувала неоевразизм як „нацистотїдну псевдонауку”, яка не заслуговує на увагу. Тим часом неоевразизм став офіційною доктриною російської державної політики. І почалася інституційна та структурна організація руху в Росії та в сусідніх країнах, де є для цього суспільний ґрунт.

Стратегічний пріоритет сьогоднішньої Росії – побудова „єдиного економічного простору” (ЄЕП) – або ж „євразійського простору”, який мав би відтворити радянський простір. Паралельно з самітом у Брюсселі, на якому відбувалося остаточне обговорення Конституції ЄС, 18 червня 2004 р. (заледве півтора місяці після вступу Польщі та інших країн Східної Європи до ЄС 1 травня), – у столиці Казахстану Астані відбувався Форум „Евразийская интеграция: тенденции современного развития и вызовы глобализации” з участю президентів Росії, Білорусі, Казахстану, Киргизії, Таджикистану та Вірменії. Місце проведення – університет імені Льва Гумільова. На конгресі президент Путін проголосив євразійський курс політики Росії. У виступах на Форумі підкреслювалося, що євразійська інтеграція є відповіддю на глобалізацію та євроінтеграцію і становить собою „ключевой момент, от которого зависит облик будущего миропорядка”. Три місяці потому – 18 вересня 2004 р. – напередодні президентських виборів! – кучмівська Україна підписала з Москвою угоду про „єдиний економічний простір” (основні країни, на які розраховувала Росія, – Україна, Білорусь, Казахстан, але позиція України – ключова: „євразійська імперія”, на думку Бжезінського, без України неможлива; це є однією з причин політичних і фінансових „інвестицій” Кремля у фальсифікацію виборів). Неоевразійський рух має потужних спонсорів: Міністерство Оборони Російської Федерації та підприємство „Золото России”¹⁸. Рух спирається на такі журнали й газети, як „Наш Современник”, „Литературная Газета”, „Со-

¹⁶ А. Дугин, *Имя мое – топор. Достоевский и метафизика Петербурга*, в: Той же, *Тамплиеры пролетариата...*, 1997, с. 300.

¹⁷ Cyt. w: Łobkowicz, *O metafizyce nacjonal-bolszewizmu*.

¹⁸ Massaka, *Eurazjatyzm...*, s. 176.

ветская Россия”, і на численні добре організовані сайти¹⁹. Створено Міжнародний Євразійський Рух, – на Заході Дугін має численних симпатиків, – особливо в Італії, де його називають „пророком зі Сходу”²⁰, та Франції, де під знамена євразійського руху стали троцькісти і неонацисти з табору Ле Пена²¹.

Вже роками в Україні, Білорусі та інших країнах пострадянського простору виникають парамілітарні угруповання, що виступають під націоналістичними гаслами і регулярно з’являються в „гарячих точках” цього простору – Придністров’я, Осетія, Чечня, – ведучи так звану „війну в натовпі”, а також здійснюючи провокаційні акції (напади на синагоги, агресія проти іноземців тощо). Це, як правило, еверсивні рухи, сфабриковані секретними службами. Але фрустрація численних категорій пострадянського суспільства – гумус для неконтрольованої проліферації подібних явищ: чим безнадійніше становище цих категорій, тим ефективніше діють стереотипи реваншу і „зверхлюдини”. В Україні така організація має назву „Братство”²². Її гасла не залишають сумніву щодо її „замовників” та організаторів: „Геть демократію! Хай живе свобода!”, „Сучасні конкістадори говорять українською. Наша місія має всесвітнє історичне значення. Ми маємо очолити Світ, давши йому своє розуміння речей”, „Ми здійснюємо відбір і виховання ідеалістичної молоді, яка забезпечить українську першість”, „Українцям немає чого втрачати. А здобудуть вони весь Світ! Амінь”.

Риторика „Братства” – це провінційний плагіат стилістичної моделі Дугіна-Лімонова. Але особливо слід звернути увагу на релігійний підтекст, – починаючи від експлуатації старовинного поняття „Братства” – категорії та інституції, особливо важливої в контексті української історії як емблеми допомоги, суспільної солідарності та християнської *pietas*²³. Ідеологія сучасного „Братства” є фактично формою „право-

¹⁹ Див. сайти євразійського руху: <<http://evrazia.org>>, <<http://eurasia.com.ru>>, <<http://arcto.ru>>, з різними лінками до споріднених сайтів – від військових до релігійних.

²⁰ В Італії близькі до російського неоевразійства часопис „Eurasia” (<<http://www.eurasia.rivista.org>>) та електронний журнал „La Nazione Eurasia” (<<http://lanazioneeurasia.altervista.org>>), який виходить з 2004 р.

²¹ Різкий аналіз явища „євразійської Європи” після референдуму, на якому Франція проголосувала проти європейської Конституції (29.05.2005), подав філософ Андре Глюксманн, сказавши, що заснована на „євронігілізмі” вісь Париж-Берлін-Москва стала цинічним „продажем” підставових цінностей європейської цивілізації: A. Glucksmann, *Maramao Europa* (Colloquio con A. Glucksmann di G. Leso), „L’espresso”, 9.06.2005.

²² Див. сайт „Братства”: <<http://www.bratstvo.info>>.

²³ Див. Я. Ісаєвич, *Братства та їх роль у розвитку української культури XVI-XVIII ст.*, Київ 1966; Той же, *Братства Італії і України: аналогії, контакти, впливи*,

славного фашизму”. Свої виступи лідер „Братства” Дмитро Корчинський називає „проповідями”. Братство має здійснити „християнську революцію”, яка „буде чистим екзистенціальним насильством” (<<http://www-bratstvo.info>>, 14.01.05). Боротьба проти глобалізації та „Бюрократичного інтернаціоналу” за „світову першість” ведеться шляхом „пропаганди православ’я в якості прапора боротьби”. „Маніфест православної революції” „Братства” (ivi, 8.02.05) – це недолуге поєднання націонал-більшовицьких гасел з православними, які доповнює блюзнірський червоний прапор з зображенням Христа. Знаходимо в цьому „Маніфесті” заклик захищати Білорусь і Придністров’я – відверто прокомуністичні режими!, – створюючи там „структури православного опору, такої собі православної Хезболли”. Ось ще дві промовисті цитати: „Православна провінція [...] занехаяна, проте саме православ’я зберігає в собі можливість спасіння”. „БРАТСТВО перше у новітні часи усвідомило нові завдання і заходилося впроваджувати принципи і методи політичного православ’я”.

Власне, термін „політичне православ’я” і є тим черговим „фрейдистським ляпсусом”, який виявляє природу подібного явища. Це ілюстрація безцеремонної експлуатації віри з боку пострадянської влади, – а також і пояснення механізму „православних рухів” під час виборів в Україні. Досить сказати, що „Братство” стало нещодавно членом „Міжнародного Євразійського руху”.

Планетарний масштаб євразійства як „синдрому експансії” стикається з іншою крайністю: „синдромом оточення” – відчуттям облоги Росії, ізоляції в дедалі тіснішому кільці „ворогів”. І, що цікаво, маємо перед собою картину, дзеркально протилежну неоевразійському баченню геополітичних перспектив Росії, що є додатковим доказом *системної кризи російської ідентичності*. Спільним з неоевразизмом є лише антизахідний пафос. Отже, множаться шереги „ворогів” Росії. Якщо ще донедавна це були в основному „лица кавказской национальности”, то тепер обличчя ворогів урізноманітнилися. Вони скрізь – на Заході і на Сході, на Півночі і на Півдні.

в: К. Konstantynenko, M. M. Ferraccioli, G. Giraud (a cura di), *Miti Antichi e Moderni tra Italia e Ucraina*, 2 voll., „Ucrainica Italica 4”, Editori Veneti Riuniti, Padova, vol. 1, 2000; G. Gajesky, *Church Brotherhoods and the Ukrainian Cultural Revival in the 16-th and 17-th Centuries*, в: J. Andrijišyn (ed.), *Millennium of Christianity in Ukraine*, Ottawa 1987.

Синтетичну картину цієї тотальної „облоги” Росії подає Д. Кондрашин у статті *Фронт против России: направления агрессии*²⁴. Що таке євроінтеграція країн Східної Європи та розширення простору демократії? Насправді це „східноєвропейський реваншизм” – підступний план дезінтеграції російської державності, „изъятия России как суверенного государства из международного сообщества”, „инструмент колонизации постсоветского пространства”, „глобальный реванш против русской цивилизации” з метою „вернуть русский народ в исторические реалии эпохи легендарного вещего Олега”.

Ця стратегія, як вважає автор, бере початок в доктрині З. Бжезінського, – і не дивно, бо Бжезінський віддавна є „протагоністом” російських політичних кошмарів. Саме Бжезінський, виявляється, поклав початок ЄС – „реваншистского Европейского Рейха”, в якому народжується „мультинациональный фашизм” „цивилизованных европейских наций”. Це наслідок „балтизації” та „полонізації” ЄС і перетворення її на „центр осуществления гегемонии США” та нібито антиросійської політики еліт США і Великобританії разом з „неофашистскими силами” Європи та Азії. Активно сприяє „фашизації Європи” також і президент Польщі А. Квасневський. Автор малює кошмарну для Росії картину, що ЄС переносить дату кінця Другої світової війни на момент Помаранчевої Революції, яка – в оптиці Європи – знаменує собою завершення російської окупації Східної Європи. Немає надії на допомогу Німеччини та Франції (нібито євразійських „алеатів”!), – їхня підтримка Росії перетворила їх на „страны-изгой”. А мозковий центр цього „фашизму” – „брюссельская бюрократия”, яка наполягає на приналежності Європи до „иудео-христианских корней Европы” (до речі, якщо йдеться про новітній „фашизм”, то питання, як він може поєднуватися з „іудейсько-масонською змовою” проти Росії, належить не до політичної, а швидше до медичної сфери).

План руйнації Росії складається з трьох основних проектів. Перший проект – це „Османський Іслам” під егідою Туреччини (яка знову ж таки в євразизмі є щонайвірнішим союзником Росії): Стамбул нібито планує відірвати від Росії мусульманську зону її впливу. На півночі Росії загрожує проект „Великої Фінноугрії” від Балтійського моря до Ханті-Мансійська під егідою „єстонських реваншистів”, що прагнуть відняти в Росії частину Карельської республіки, Мурманської області та інші

²⁴ Д. Кондрашин, *Фронт против России: направления агрессии*, <www.regnum.ru>, 28.03.2005. Цей аналітичний сайт створив Модест Колеров, один із „сірих кардиналів” Кремля.

території, провокуючи фінно-угорські меншини Росії до антидержавних виступів. Словом, і дугінські „гіперборей”, виявляється, „зрадники”.

Однак найстрашнішим ворогом Росії, як і слід було чекати, є „Київська Русь”, *alias* Україна. Це – альтернативний Кремлю національний проект. „Футурологическая картина киевоцентризма” – просто есхатологічна. Провалилася мрія про те, що президент Ющенко замкнеться в рамках „галицького націоналізму”. Натомість „національний проект, реалізуемый им на Украине, будет не просто альтернативой России, но Киев станет альтернативой Кремлю и Москве в России”, а „Киевская Русь” – „альтернативой Российскому государству со столицей в Москве”.

Чим же такий грізний Київ? А тим, що демократична проєвропейська Україна консолідує російських лібералів, зміцнює антипутінську російську опозицію, об’єднуючи її навколо проєвропейського Києва. Київ, вважає автор, буде гравітаційним центром також для п’яти мільйонів російських мігрантів у Європі і п’ятнадцяти мільйонів російського населення на пострадянському просторі. Словом, Київ стане „геополитическим центром притяжения для традиционных славянских регионов России”, а також „координационным центром революционных преобразований” в РФ. Полегшать цей процес поширеність російської мови в Україні та мережа атракційних електронних ЗМІ, які вже й сьогодні вкривають собою весь „Русский мир” та велику частину самої Росії, – мережа набагато ефективніша порівняно з „общим убожеством” російської інформації (зрозуміло, на тлі тиску, який здійснюється в Росії на ЗМІ, українська електронна мережа і справді є поза конкуренцією). Словом, „Киевская Русь” створює „идею демократического русского мира без Москвы”. Цікаво й те, що в такому поясненні Росія ніби „повертає” Україні її першопочатковий історичний вимір Київської Русі. В момент, коли Україна виявляється „не-Росією”, Росія втрачає і Київську Русь. Залишається і справді хіба тільки Чингісхан.

А згідно з фундаменталістською православною пресою, не лише Київ, а й Константинополь здійснює демонічний проект руйнації Росії. Одним словом, відбулося КОРОТКЕ ЗАМИКАННЯ „ВІЗАНТІЙСЬКОЇ” ІСТОРІЇ. В статті під промовистою назвою – „Апостасийная метафизика оранжевых революций”²⁵ – автор твердить, що насправді Помаранчева Революція почалася... в 1054 році – році розколу між західним і східним християнством. Не тільки Вашингтон (?!), Ватикан, – а також, аби їм не було нудно, Вавилон, „великая блудница, сидящая на водах многих”, –

²⁵ М. Тюрєнков, *Апостасийная метафизика „оранжевых революций”*, сайт „Правая” <<http://pravaya.ru>>, 8.04.2005.

віками працювали над підготовкою цієї революції. А допоміг їм у цьому Константинополь, не зупинивши Помаранчевої Революції і тим самим вперто проігнорувавши „тот сакральний факт, що наша Церковь сама давно уже стала Третьим Римом”. Україна, Грузія, Киргизія – це „оранжевые осколки русской государственности”. Однак справжнім крахом Росії є Помаранчева Революція: ні 1917, ні 1991 роки, які носили характер „локальный и временный”, не можуть з нею зрівнятися. Армагеддон настав у 2004 році, коли „русскому суверенитету окончательно было отказано в праве на историческое бытие”. Таким чином, український сценарій носить „апостасійний характер”, тобто... готує пришестя Антихриста. А відтак є „наиболее репрезентативной моделью разрушения Православной Цивилизации”.

За подібними концепціями проглядає цілковита неспроможність Росії реорганізації свого національного простору в нових умовах у відповідності до динамічних змін сучасного світу. Звикла діяти і мислити в категоріях колонізації, „Росія відчуває себе колонізованою через втрату своїх колоній”. Звикла відбирати суверенітет інших народів, відхід цих народів від своєї сфери впливу сприймає як загрозу власному суверенітету. Це справжній політичний сюрреалізм. А нездатність побачити в неросійській оптиці історію зовнішнього світу, історію Іншого, – це також характерна ознака ментальності догматичної частини православної культури. Додаймо до цього міфологізацію конкретних історичних реалій, яка засвідчує той факт, що й досі осмислення російської історії відбувається на рівні парадигматичних анахронізмів. Оскільки ж стрижнем подібних інтерпретацій російської історії є так само анахронічно інтерпретоване православ'я, це призводить лише до подальшого – після десятиліть тоталітарного режиму – знедуховлення суспільства, відчуження його від віри, збайдужіння до морального виміру як історії, так і сучасності.

Путін оголосив, що найбільшою геополітичною катастрофою ХХ ст. був розпад Радянського Союзу. З цього приводу політолог Семен Новопрудський написав, що справжньою катастрофою було створення СРСР, яке призвело до незмірних людських жертв і світових катастроф. Росія продовжує себе вважати „особой страной”, пише автор, в той час як єдиний інструмент її сьогоднішньої могутності – ядерна зброя. Росія побирається про долю росіян за межами Росії, забуваючи, що ті „печерні” „варварські” режими, які Росія утримує, – білоруського Лукашенка, казахського Назарбаєва чи узбецького Карімова, – гноблять не лише місцеві народи, а й самих росіян. „Ми не міст між Європою і Азією, – пише автор, – не Євразія й не Азіопа. Ми не Третій Рим, а – третій світ”. І взагалі – Росія врятується лише в тому випадку, якщо відмовиться від своєї

„історичної місії” порятунку людства, а зосередиться на дещо скромнішому завданні – порятувати саму себе: побудувати нормальні дороги, зробити прийнятним щоденне життя людей, отримати можливість вільних виборів і звільнитися від політиків, які розкрадають країну²⁶.

В книжці *Опасная Россия* історик Юрій Афанасьєв так написав про євразійський вимір російської ментальності: „Россию опустошает пустыня, которая в нас самих. И эта опасность – восточного происхождения”. Рятуюнок Росії – „європеїзація русского азиатства”. Тільки цей шлях може перетворити Росію з „печального кладбища человеческой мысли и воли” на сучасну динамічну державу²⁷. Лише в такому випадку це була б Росія „преодоленной истории”, готова і здатна, нарешті, будувати майбутнє в рівноправному колі цивілізованих держав.

З цієї точки зору передбачити розвиток подій в Росії важко. В Росії поширюється „помаранчевий настрій”²⁸. Виникли молодіжні рухи „Пора” (за зразком української організації), „Защита”, „Идущие без Путина”, об’єднані в „Студенческое сопротивление”. Їхня мета – „модернізація, демократія і патріотизм”. Однак їм протистоять урядові організації: „Наши” і „Евразийский союз молодежи”, які обіцяють „встать живым щитом на пути оранжевого бульдозера”. Ці організації засилаються в школи і капілярно вкривають собою країну. Мотто демократичних сил – геніальне гасло Польського повстання 1830-1831 рр.: „За вашу і нашу свободу”²⁹. Їхні опоненти відповідають сталінською формулою: „С предателями разговор должен быть короткий”. Трагедія в тому, що „у війну за повернення тоталітарного минулого” знову втягнені нові покоління, в яких у такий спосіб знову відбирається майбутнє.

Свого часу у відомій (і дуже нелюбимій в Росії) статті *Трагедія Центральної Європи* Мілан Кундера – очима письменника „враденої” комунізмом Європи – написав про Росію як „Інший Світ”, який може навіть приваблювати своєю загадковістю, однак цей світ є лякаючим у своїй агресивній безмежності і у своїй цілковитій чужості європейській ментальності. В поняття „Росії” Кундера, не бажаючи того, включає фактично всю Православну Славію, нібито безнадійно поглинену Росією. Можна було боротися, говорить письменник, проти радянського режиму

²⁶ С. Новопрудский, *Время новостей: Побег из USSR*, „Internet Reporter” <<http://rep.in.ua>>, 20.05.2005.

²⁷ Ю. Афанасьев, *Опасная Россия. Традиции самовластья сегодня*, Москва 2001, с. 64, 66, 111.

²⁸ P. Finn, *Another Russian Revolution?*, „The Washington Post”, 11 April, 2005.

²⁹ Див. сайт „Идущие без Путина”: <www.noputin.com>.

у Варшаві та Будапешті, вмираючи за Європу. Але це було б неможливим у Москві й Санкт-Петербурзі³⁰.

Однак не в Києві. Задовго до Помаранчевої революції – у 20-х роках ХХ століття – українці боролися за незалежну державу, проголошуючи, що це була також боротьба за Європу. Та боротьба зазнала поразки і стала „Розстріляним Відродженням”. Залишається сподіватися, що Помаранчева Революція не зазнає такої трагічної долі. В кожному разі, коли 28 листопада в засніженому Києві чекалося на військову атаку, маніфестанти продовжували захищати в Києві і в інших містах України демократію. Чекаючи танків, під прицілом снайперів вони казали „ТАК!” Європі. І це було набагато важче, ніж скептично сказати тій самій Європі „НІ!” під час лінивого референдного полудня у Франції. Тому, власне, і сказав Глюксманн у вищезитованій статті, що справжньою подією року для Європи не був французький референдум, а була українська революція – істинна європейська революція.

До поетів треба прислухатися. Особливо ж уважно треба дослухатися до їхніх парадоксів. Іноді саме там, у парадоксах, криється непомітна відповідь на великі питання історії. Цитата з *Бородинської годовщини* Пушкіна. Питає поет: „Куда отдвинем строй твердынь? / За Буг, до Ворсклы, до Лимана? / За кем останется Вольны? / За кем наследие Богдана? / Признав мятежные права / От нас отторгнется ль Литва?” Як правило, пам’ятаємо чомусь саме ці рядки: вони говорять про 1991-й. Однак сьогодні звучать найцікавіше рядки наступні: „Наш Киев дряхлый, златоглавый, / сей пращур русских городов, / сроднит ли с буйною Варшавой / Святыню всех своих гробов?” Того, можливо, не бажаючи, Пушкін передбачив 2004-й.

Якщо в трикутнику між Києвом, Варшавою і Москвою двобій між Карлом Великим і Чингісханом вирішиться на користь Карла Великого, це й буде порятунком візантійського християнства як віри. Якщо система культурних і етичних координат українського православ’я зробить можливим вкорінення демократії, – а отже, пересуне *finis Europae* до „золотоглавого” Києва, – це дасть змогу регенерувати всю систему віри „візантійського світу”, яка нарешті в центр своїх пріоритетів остаточно поставить людину. Тоді й справді буде „*Ex Oriente lux*”, – але не як риторична формула, а як вистраждане відродження.

³⁰ М. Кундера, *Трагедия Центральной Европы*, в: И. Булкина (ред.), *Апология Украины*, Москва 2002, с. 104-110.

MIĘDZY „ZŁOTOGŁOWYM” KIJOWEM A „POTĘŻNĄ” WARSZAWĄ:
DWUBÓJ DŻYNGIS-CHANA I KAROLA WIELKIEGO

Streszczenie

Autorka artykułu analizuje ostatnie wybory prezydenckie na Ukrainie oraz Pomarańczową rewolucję. Ujmuje tak ważne dla Ukrainy wydarzenia polityczne w kategoriach swego rodzaju dwuboju stoczonego pomiędzy duchowością cywilizacji Zachodu, a cywilizacją Wschodu, dwuboju pomiędzy władcami zachodniego formatu (Karol Wielki), a utożsamianymi z osobą Dżingis-Chana włodarzami Wschodu.

Streściła Stefania Andrusiw

Słowa kluczowe: syndrom ekspansji, prawosławie, demokracja, ukraińska rewolucja, eurozyzm.

Ключевые слова: синдром экспансии, православие, демократия, украинская революция, эвросизм.

Key words: expansion syndrome, Orthodox Church, democracy, Ukrainian revolution, „eurosism”.